

ОСВІТА НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ LIFE SKILLS BASED EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE

Надзвичайна швидкість розвитку індустріального суспільства та порівняно нестрімкі зміни в освітньому секторі завжди були дилемою не лише в Україні, але й в країнах близького та далекого зарубіжжя. Відомо, що нині вчені розробляють навчально-методичний інструментарій програм на засадах розвитку життєвих навичок, досліджують ефективність таких програм та шляхи їх використання в інших проблемних галузях. Однак нині мало програм, націлених на попередження деструктивних способів поведінки і формування позитивних поведінкових патернів, особливо на теренах нашої країни. Отже, мета статті полягає у здійсненні компаративного аналізу впровадження освіти на засадах розвитку життєвих навичок у зарубіжному та вітчизняному просторі. Задля її досягнення було використано теоретичні методи дослідження: аналіз і синтез теоретичних та науково-методичних джерел. В українському освітньому просторі, як наголошує автор статті, програми на основі розвитку життєвих навичок стали впроваджувати з початку 2000-х років. «Формування превентивного виховного середовища – це досить складний процес, який для кожного навчального закладу є особливим за тривалістю, потенційними ресурсними можливостями», але у статті розглянуто приклади таких програм, які мали доведену результативність, а саме якісні поведінкові зміни підлітків. У статті акцентовано, що Україна має значний успішний досвід впровадження таких програм із метою профілактики соціально небезпечних захворювань та розвитку життєвих навичок задля розбудови миру, тому готова розширювати простір використання програм на засадах розвитку життєвих навичок. Автором підсумовано, що такі програми мають високий потенціал використання не лише для профілактики соціально небезпечних захворювань, але і для формування позитивних патернів поведінки. Зокрема, перспектива дослідження полягає у використанні світового та вітчизняного досвіду для розробки програми формування умінь групової просоціальної діяльності підлітків.

Ключові слова: життєві навички, освіта на основі розвитку життєвих навичок, формування умінь групової просоціальної діяльності підлітків.

Extreme speed of development of industrial society and relatively slow changes in the educational sector have always been a dilemma not only in Ukraine but also in countries near and far abroad. It is known that scientists are currently developing educational and methodological tools of programs based on the development of life skills, investigating the effectiveness of such programs and ways of their use in other problem areas. However, today there are not enough programs aimed at the prevention of destructive ways of behavior and formation of positive behavioral patterns, especially in our country. Thus, the purpose of the article is to carry out a comparative analysis of the implementation of life skills based education in foreign and domestic space. To achieve it, we used theoretical research methods: analysis and synthesis of theoretical and scientific and methodological sources. In the Ukrainian educational, as the author of the article, spacious programs on the basis of life skills development began to be implemented from the beginning of the 2000s. "Formation of preventive educational environment – and this is quite a complex process, which for each educational institution is by duration, potential resources," but the article researches examples of such programs that have had proven results, namely qualitative behavioral changes in adolescents. The article emphasizes that Ukraine has considerable successful experience in implementing such programs to prevent socially dangerous diseases and develop life skills for the development of world, so is ready to expand the use of programs based on life skills development. The author concludes that such programs have a high potential for use not only for the prevention of socially dangerous diseases, but also for the formation of positive patterns of behavior. In particular, the prospect of the study is to use the world and domestic experience to develop a program for the formation of group pro-social activities skills of adolescents.

Key words: life skills, life skills based education, formation of group pro-social activity skills of adolescents.

УДК 373.5.035:316.627-053.6:316.45
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.13>

Лаврентьєва І.В.,
науковий співробітник лабораторії
фізичного розвитку
і здорового способу життя
Інституту проблем виховання
Національної академії
педагогічних наук України

Постановка проблеми в загальному вигляді. Надзвичайна швидкість розвитку індустріального суспільства та відносно повільні зміни в освітньому секторі завжди були проблемою не лише в Україні, але й в країнах близького та далекого зарубіжжя. У нашій країні вже не перший рік відбувається процес переходу від «школи знань» до «школи умінь», тобто створення таких умов в освітньому закладі, щоб його випускник зміг не лише оволодіти практичними знаннями, а й набути універсальні навички, які допоможуть йому успішно адаптуватися до викликів світу майбутнього. Такий підхід є звичним для бага-

тьох зарубіжних країн, чиї продуктивні практики вітчизняні науковці використовували для розбудови Нової української школи, зокрема фінський досвід. Однак аналіз літературних джерел засвідчує, що орієнтація на розвиток навичок не є новим підходом не лише для країн із найкращими освітніми програмами, але й для України. Історія впровадження освітніх програм на основі розвитку життєвих навичок (ООЖН) для формування ключових умінь і компетентностей у світі налічує більше 50 років. Лише за підтримки UNICEF програми з розвитку життєвих навичок впроваджувалися в 156 країнах починаючи з 2006 року [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методики виховання дітей на засадах формування життєвих навичок обґрунтовували у своїх роботах вітчизняні (О. Єресько, Т. Андрущенко, О. Кушнірчук, Л. Вольнова, Г. М'ясоїд [4], О. Шиян, Т. Воронцова, В. Пономаренко, та ін.) та зарубіжні науковці (А. Subramanian, E. Staab, G. Dick, I. Kaya, M. E. Deniz та ін.). Досліджували сутність та способи реалізації компетентнісного підходу І. Бех, О. Сухомлин, О. Савченко, Н. Бібік, О. Пометун [6], В. Засенко. E. Seo, J. Ryu, S. Hwang, S.C. Baker, B. M. Watson, C. Gallois та ін. Вплив превентивних програм на засадах розвитку життєвих навичок на загальну ефективність профілактики шкідливих звичок у дитячо-молодіжному середовищі аналізували Ю. Павлова, Т. Федорченко, В. Кириченко, О. Єжова [1], D.R. Schneider, A.P. D. Pereira, J.I. Cruz, L. Hendricks, R. Lumadue, L.R. Waller та ін. Отже, науковці всього світу розробляють навчально-методичний інструментарій програм на засадах розвитку життєвих навичок, досліджують ефективність таких програм та шляхи їх використання в інших проблемних галузях. Однак нині недостатньо програм, націлених на попередження деструктивних способів поведінки і формування позитивних поведінкових патернів, особливо на теренах нашої країни.

Мета статті – здійснити компаративний аналіз впровадження освіти на засадах розвитку життєвих навичок у зарубіжному та вітчизняному просторі.

Задля досягнення мети у підготовці статті було використано теоретичні методи дослідження: аналіз і синтез теоретичних та науково-методичних джерел для висвітлення особливостей впровадження програм на засадах розвитку життєвих навичок у зарубіжному і вітчизняному просторі.

Виклад основного матеріалу. Чи не найдавніше освіта на засадах розвитку життєвих навичок впроваджується у *Сполучених Штатах Америки*. Починаючи з 1935 року з метою навчити своїх громадян піклуватися про власне здоров'я та здоров'я оточуючих для населення стали викладати предмет «Health education». Поштовхом для розробки такого курсу став високий рівень венеричних та інфекційних захворювань, а слухачами були працівники зі сфери охорони здоров'я. Курс зазнав чимало метаморфоз, а також виключення з освітніх програм. Нині «Health education» – це обов'язковий предмет у майже 40 штатах, а компонентами навчальної програми, окрім превентивного виховання та практичних навичок задля збереження здоров'я, є розвиток життєвих навичок: прийняття рішень та вирішення проблем, креативне та критичне мислення, комунікативні та міжособистісні навички, самоусвідомлення та емпатія, впевненість, самоконтроль та стресостійкість [8].

Система освіти *Афганістану* не враховувала соціальні та економічні потреби країни,

тому після 2002 року було вирішено переструктурувати освітню систему держави. У 2003 році набрав чинності новий навчальний план, розроблений Відділом компіляції та перекладу Міністерства освіти Афганістану за підтримки UNICEF та UNESCO, орієнтований не на здобуття знань (як раніше), а на формування ключових компетентностей. Згодом змінилася і роль вчителя, з основного джерела та транслятора інформації на фасилітатора, коли педагог спонукає та інструктує учнів самостійно знаходити відповіді на проблемні питання та робити відповідні висновки. В основу навчальної програми була покладена мораль згідно з ісламськими законами, а основний акцент робився на вирішенні таких важливих питань, як гендер, повага до прав людини, розбудова миру, здоров'язбереження, нетерпимість до проявів дискримінації.

У 2004 році на *Мальдівах* у кількох закладах середньої освіти почав реалізовуватися проєкт із навчання життєвих навичок за ініціативи Фонду народонаселення ООН (UNFPA). За результатами його впровадження навчання на засадах розвитку життєвих навичок було інтегровано в навчальну програму середньої освіти 2008 році. У рамках перегляду чинної навчальної програми у 2012 році було сформовано Національну рамку навчальних програм, в якій було розширено спектр ключових життєвих навичок такими, як розуміння та управління собою, мислення критично та творчо, взаємодія з людьми та здоровий спосіб життя.

У *Пакистані* освіта на засадах розвитку життєвих навичок часто реалізується в позашкільній діяльності неурядовими організаціями з обмеженим охопленням через відсутність підтримки місцевих органів влади. На увагу заслуговує також проєкт із впровадження освіти на засадах розвитку життєвих навичок, реалізований Всесвітнім фондом народонаселення у 2006–2010 роках, який мав на меті вирішення актуальних проблем у країні, а саме: сексуальне насильство та експлуатація, правосуддя серед неповнолітніх, тілесні покарання, розширення прав і можливостей громадян, проблема ВІЛ/СНІДу, участь дітей тощо [5]. UNICEF взяв на себе ініціативу з підготовки вчителів середніх шкіл навчання на основі життєвих навичок каскадним методом задля охоплення максимальної кількості педагогів у короткий час.

У 2007 році проєкт із розвитку життєвих навичок був запроваджений і у *Вірменії*. У 1–7 класах 16 пілотних середніх закладів освіти з метою розбудови широкого спектра психосоціальних навичок апробувався їхній розвиток за допомогою використання інтерактивних методів навчання як окремого предмета. Згодом проєкт охопив 400 закладів освіти й завдяки позитивному оцінюванню був поширений і на 8–9 класи. А у 2008 році навчання життєвих навичок інтегрували

в національні навчальні програми та стандарти для викладання у всіх державних закладах освіти. Освіта на засадах розвитку життєвих навичок у Вірменії зосереджується на чотирьох основних темах: «Я», «Стосунки», «Спільнота», «Довкілля». До прикладу, рамка життєвих навичок для 1–7 класів складається з таких тем: особисте здоров'я та безпека, самопрезентація, комунікативні навички, вирішення конфліктів, повага, права та обов'язки, захист довкілля, підготовка до надзвичайних ситуацій. Навчання життєвих навичок інтегрується в початковій освіті в природничі науки в тему «Я та навколишній світ».

Навчання життєвих навичок на *Барбадосі* супроводжує навчальну програму предмета освіта в галузі охорони здоров'я та сімейного життя з 1996 року. Ця програма була розроблена для вирішення викликів, що стоять перед молоддю країни: бідність, безробіття серед молодих людей, стихійні лиха, проституція (особливо, через зростання туризму), зловживання наркотиками та алкоголем, насильство та злочинність, гендерна нерівність, сексуальна поведінка з високим рівнем ризику та загрозою зараження ВІЛ. Навчальна програма постійно вдосконалюється на підставі оцінок та участі зацікавлених сторін, зокрема педагогів та учнів. Нині курс доступний для учнів від 5 до 16 років як окремий предмет та включає чотири теми: 1) власні та міжособистісні стосунки; 2) сексуальність та сексуальне здоров'я; 3) здорове харчування та фітнес; 4) управління навколишнім середовищем. Починаючи з 2007 року навчання життєвих навичок також інтегрується в інші предмети навчального плану.

В українському освітньому просторі програми на основі розвитку життєвих навичок почали впроваджувати з початку 2000-х років. «Формування превентивного виховного середовища – це складний процес, який для кожного навчального закладу є особливим за тривалістю, потенційними ресурсними можливостями», але ми розглянемо приклади таких програм, які мали доведену результативність, а саме якісні поведінкові зміни підлітків.

На початку 2000-х років для початкової та основної школи закладів загальної середньої освіти було розроблено й впроваджено програми та навчально-методичне забезпечення *предмета* «*Основи здоров'я*» на основі розвитку життєвих навичок.

На підставі даних міжнародних опитувань учнівської молоді «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» (HBSC) та «Європейського опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» (ESPAD) було встановлено, що за 16 років викладання навчального курсу «Основи здоров'я» поведінкові показники підлітків змінилися, а саме: на 32% упродовж 2007–2015 рр. зменшилась поширеність куріння серед підлітків 15–16 років; у 2-3 рази за 16 років

існування предмета (2001–2016) зменшилось вживання підлітками міцних спиртних напоїв; на 25% упродовж 2011–2015 рр. зменшилося вживання підлітками пива; у 2 рази упродовж 2007–2015 рр. зменшилося вживання марихуани чи гашишу підлітками 15–16 років.

Припускаємо, що такі результати стали наслідком не лише впровадження предмета-носія методики розвитку життєвих навичок «Основи здоров'я», але й стали наслідком сплеску апробації інших програм, націлених на збереження здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти та професійно-технічних освітніх закладів. Однак саме цей предмет став першопрохідцем та підготував плідний ґрунт для інших схожих ініціатив.

Широкого застосування в Україні здобула технологія «*Рівний – рівному*», яка є основою програми «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» (2001) [3]. «Рівний – рівному» – це надання та поширення достовірної, соціально значимої інформації через довірче спілкування як рівний із рівним у межах організованої (тренінги, акції тощо) та неформальної роботи (спонтанне спілкування з однолітками), яку проводять спеціально підготовлені підлітки-інструктори. Переваги такої технології очевидні: підлітки більше часу спілкуються один з одним; глибше розуміють потреби свого оточення; на відміну від дорослих, розуміють субкультурну мову; більше довіряють один одному, краще налаштовані на розуміння й наслідування поведінки [3].

Після успішного впровадження проєкту в ЗЗСО, ПТНЗ, ЗВО з метою вирішення проблем, пов'язаних із здоровим способом життя, технологія не тільки набула популярності в інших сферах діяльності, але й вийшла за межі закладів освіти, а саме: учні навчають однолітків математики, інформатики, правознавства тощо; працівники освіти організують навчання колег після здобуття знань щодо нових методів та форм навчання; іноземні спеціалісти консультують вітчизняних та діляться досвідом (фінський досвід впровадження інтегрованих курсів у контексті реформування загальної середньої освіти, європейське партнерство задля вирішення економічних та кадрових питань через реформування місцевого самоврядування в Україні тощо).

Починаючи з 2007 року Україна мала змогу переймати німецький досвід профілактичних програм для молоді за підтримки Німецького товариства міжнародного співробітництва [5]. У рамках співпраці Міністерства охорони здоров'я України та GIZ у 2009 році було розпочато Всеукраїнську інформаційну кампанію «Не Дай СНІДу Шанс!». Окрім широкої діяльності, розгорнутої в ЗМІ, підготовки та консультування лікарів із питань ВІЛ/СНІДу, на території нашої країни впроваджувалися футбольний проєкт «Fair Play» та

інтерактивний навчальний інструмент «Маршрут Безпеки» для дітей від 12 до 18 років. Ці інструменти сприяють підвищенню рівня обізнаності щодо шляхів поширення ВІЛ, тестування на ВІЛ осіб, які мають позитивний ВІЛ-статус, захворювань, що передаються статевим шляхом, контрацепції, репродуктивного здоров'я та толерантності. «Маршрут безпеки» також орієнтований на розвиток життєвих навичок, спрямованих на виховання гармонійно розвиненої особистості та впроваджується за допомогою методики «рівний – рівному» [5]. Нині в багатьох регіонах країни робота з профілактики ВІЛ не потребує підтримки, бо впроваджені інструменти та проекти стали самобутніми.

З 2015 року в Україні впроваджувався проект «Вчимося жити разом» із розвитку життєвих навичок та надання психологічної та соціальної підтримки дітям та підліткам, які постраждали внаслідок конфлікту в Україні.

Один із виконавців проекту ГО Дитячий фонд «Здоров'я через освіту» спрямував свою діяльність на розробку та впровадження у навчальних закладах програм, які ґрунтуються на формуванні в дітей та молоді життєвих навичок. У рамках проекту було підготовлено 735 вихователів закладів дошкільної освіти, 2634 вчителів закладів загальної середньої освіти й понад 240 тисяч дітей пройшли тренінги з розвитку життєвих навичок [2].

Курс «Вчимося жити разом» впроваджувався через предмет «Основи здоров'я» та виховні години в усіх областях України. Цей курс забезпечує розвиток таких психосоціальних компетентностей: самоусвідомлення і самооцінка, ефективна комунікація, самоконтроль, емпатія, здатність до кооперації, аналіз проблем і прийняття рішень, запобігання і конструктивне розв'язання конфліктів. Під час пілотного впровадження курсу «Вчимося жити разом» у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській і Харківській областях здійснювалось дослідження його ефективності. Зокрема, для оцінки ефективності було використано технологію онлайн-опитування вчителів (1–11-й класи) та учнів (4–11-й класи) за процедурою «до» і «після». В опитуванні взяли участь понад 63 тисячі осіб, що дало змогу отримати статистично достовірні результати. Головний результат дослідження: за всіма індикаторами отримано статистично достовірні позитивні зміни. Зокрема, прогрес у рівні сформованості життєвих навичок учнів (комунікації, самоконтролю, емпатії, кооперації, аналізу та розв'язання проблем, попередження та розв'язання конфліктів, асертивності, самоусвідомлення та самооцінки), за оцінками вчителів, становить від 2,4 до 20,6%. Якщо виокремити результати учнів старшої школи, то за час проекту вони показали найбільший прогрес у розвитку навичок самоконтролю та емпатії (понад 8%). Проект був включений у Державну соціальну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції

ООН про права дитини» на період до 2021 року [2]. Навчальний курс «Захисти себе від ВІЛ» (стара назва «Школа проти СНІДу») розрахований на учнівську молодь віком 15–18 років. Метою курсу є підвищення рівня індивідуальної захищеності молоді від ВІЛ-інфікування, а також формування толерантного ставлення до людей, які живуть із ВІЛ. Головне завдання курсу полягає в тому, щоб досягти позитивних змін у знаннях, ставленнях, намірах, уміннях і навичках, які зменшують уразливість молоді в умовах епідемії ВІЛ/СНІДу. Ефективність курсу оцінювалася на основі анонімного опитування за спеціально розробленими психологічними тестами двічі: до і після навчання. Результати опитування оброблялись в узагальненому вигляді (в середньому для групи, класу). Що більшою є позитивна різниця між результатами «до» і «після», то більшою є ефективність програми на рівні детермінант поведінки і тим імовірніше, що учні змінять свою поведінку на більш відповідальну та безпечну (поведінковий рівень), а це за якийсь час позначиться на показниках захворюваності (епідеміологічний рівень). Кількість учнів, які правильно відповіли на всі запитання тесту «Знання», зросла у 24%. Якщо до проходження курсу на всі запитання тесту «Знання» правильно відповіли 1,4% учнів, то після навчання – 34% учнів. Кількість учнів, які демонструють максимально толерантне ставлення до людей, які живуть із ВІЛ (ЛЖВ), зросла утричі – з 16% у тестах «до» (кожен шостий учень виявив максимальний рівень толерантності до ЛЖВ) до 52% у тестах «після» (кожен другий). Кількість учнів, які мають твердий намір відкласти початок статевого життя до старшого віку, зросла на 13%. За результатами тесту «до» – 71% дев'ятикласників, «після» – 84%. Кількість старшокласників, які мають намір використовувати презервативи під час стевих контактів, збільшилася на 26% [7].

Висновки. Впровадження освітніх програм на основі розвитку життєвих навичок має багату історію та широку географію і нині здійснюється у близько 156 країнах світу. До розробки таких програм спонукали різноманітні соціальні, економічні, культурні, політичні виклики, але результат завжди один – позитивні поведінкові зрушення в цільовій групі. Наша країна також має значний успішний досвід впровадження таких програм із метою профілактики соціально небезпечних захворювань та розвитку життєвих навичок задля розбудови миру, тому готова розширювати простір використання програм на засадах розвитку життєвих навичок. Саме тому ми вважаємо, що ця технологія має стати основою програми формування умінь групової просоціальної діяльності підлітків. Адже такі програми дають змогу досягти очікуваних змін не лише у знаннях, але й у ставленнях, намірах і уміннях; враховують вікові особливості цільової групи; орієнтовані на інтерактивні методи навчання, впроваджувалися у понад 160 країнах

світу. Подальші наукові пошуки будуть спрямовані на генерування елементів кращих світових практик із метою створення навчально-методичного інструментарію формування умінь групової просоціальної діяльності підлітків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єжова О.О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 39–43.
2. Звіт про результати дослідження ефективності проекту «Вчимося жити разом». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcazN4Nkl3YndhcEU-2021>. (дата звернення: 17.03.2021).
3. Лещук Н.О., Савич Ж.В Програма факультативного курсу «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» : навч.-метод, посіб. Київ : Наш час, 2007. 52 с.
4. М'ясоїд Г.І., Юсипіва Т.І. Методична дилема: які засоби наочності використовувати, традиційні чи електронні? *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2015. № 7. С. 39–45.
5. Покращення захисту українського населення від ВІЛ/СНІДу. 2018. *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH*. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/32650.html> (Last accessed: 17.03.2021).
6. Пометун О.І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в українській школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 171–182.
7. Щодо актуальності питання збереження курсу «Основи здоров'я» в навчальних програмах 1–9 класів ЗОНЗ України : звернення Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка. Київ, 2021. 12 с. URL: http://autta.org.ua/files/files/3_Rekomendatsii%20Instytutu%20Yaremenko%20shchodo%20predmetu%20OZ.pdf. (дата звернення: 17.03.2021).
8. Department of Defense Education Activity (DoDEA). 2021. URL: <https://www.dodea.edu/> (Last accessed: 17.03.2021).
9. Global evaluation of life skills education programmes. Education for Change Ltd. New York: UNICEF 2012 177 p.
10. United Nations Children's Fund, New York, 2012. URL: https://www.unicef.org/sowc2012/pdfs/SOWC-2012-Main-Report_EN_21Dec2011.pdf (Last accessed: 17.03.2021).